

ПСИХОЛОГІЯ ГРУП ТА МІЖСОБОВИХ ВІДНОСИН

П. П. Горностаї

КОНЦЕПЦІЯ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В НАВЧАЛЬНО-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ГРУПАХ

Розкрито основні положення концепції групової взаємодії в навчально-терапевтичних групах. Здійснено соціально-психологічний аналіз основних понять концепції. Групову взаємодію розглянуто як широке коло активності різних соціальних суб'єктів (об'єктів), що охоплює групову динаміку і статику, статичну і динамічну рівновагу. За умову існування та розвитку групи визначено функціонування різних видів групових границь (предметно-когнітивних, соціометричних, емоційних, зовнішніх, внутрішніх, особистісних) та процесів притягання і відштовхування між груповими суб'єктами. Досліджено притаманний групам певний емоційний стан, однією з похідних якого є психологічна напруженість у групі. Звернено увагу на процеси групової перцепції та групові захисні механізми, які відіграють важливу роль у груповій взаємодії. З'ясовано, що учасники групової взаємодії виступають у таких групових ролях: лідер, зірка, авторитет, пасивний середнячок, середнячок (член угруповання), емоційно нейтральний аутсайдер, емоційно негативний аутсайдер. Зауважено, що малі групи з часом еволюціонують, цей процес супроводжується кризами групової взаємодії.

Ключові слова: групова взаємодія, групова свідомість та групове несвідоме, мала навчально-терапевтична група, динамічна і статична рівновага в групі, соціальна дистанція, групові границі, емоційний стан групи, групові захисні механізми.

Проблема групової взаємодії, що відбувається між індивідуальними і груповими суб'єктами освітнього процесу, є дуже актуальним полем досліджень у галузі психології малих груп. Це зумовлено теоретичною і практичною важливістю соціально-психологічних закономірностей, що лежать в основі процесів внутрішньогрупової та міжгрупової взаємодії. Під груповою взаємодією ми розуміємо динамічну систему взаємовпливів, інформаційний та емоційний обмін, трансформацію структури і конфігурації групових суб'єктів, що супроводжуються виникненням групових психологічних феноменів. Ці процеси відбуваються завдяки системі різноманітних механізмів, що діють у полі групової свідомості і групового несвідомого. Не будучи

абсолютно новими для вітчизняної та світової психологічної науки в цілому, проблеми групової взаємодії, багато її аспектів залишаються недостатньо розробленими в сучасній соціальній психології [5; 6; 13; 14; 16]. До найменш досліджених напрямів психології малих груп належить проблематика групової свідомості і групового несвідомого, що розглядаються як чинники взаємодії між соціальними суб'єктами. Водночас саме глибинні процеси в малих групах є надзвичайно важливими детермінантами їхнього функціонування.

Мета статті: розкрити механізми та закономірності групової взаємодії в малих навчально-терапевтичних групах у зв'язку з груповими усвідомлюваними і неусвідомлюваними феноменами.

Концепція групової взаємодії має розгалужений категоріально-термінологічний апарат, до якого належить ціла низка понять. *Соціальна група* – одна з базових категорій; вона охоплює велику кількість об'єктів, що класифікуються за рівнями: мікрогрупа (угруповання), мала група, середня група, велика група, глобальна група. *Соціальні (групові) суб'єкти* (вони ж є і *соціальними об'єктами* для зовнішнього спостерігача) – це поняття, певною мірою синонімічне до поняття “група”, хоча й не повністю; воно є дещо ширшим і включає, крім індивідів (що не є групами), різноманітні соціальні структури та конфігурації, які можуть вступати у взаємодію.

Групова взаємодія – центральна категорія концепції, що охоплює такі рівневі різновиди, як *міжособова*, *внутрішньогрупова* та *міжгрупова* взаємодія. Важливим аспектом групової взаємодії є те, що традиційно називається *груповою динамікою*, хоча тільки до цього вона не зводиться. У нашій концепції групова динаміка, яка характеризує будь-які зміни в конфігурації групи та її соціометричній структурі [11], доповнюється поняттям *групової статичності*, що характеризується різними видами рівноваги.

Розрізняють дві основні форми рівноваги в групі – динамічну і статичну. У разі *динамічної рівноваги* переважають свідомі (відносно контрольовані) чинники взаємодії, у групі відбувається досить ефективний *інформаційний та емоційний обмін*, група може розвиватися і вирішувати різноманітні завдання, що виникають у процесі її життєдіяльності. У випадку *статичної рівноваги* переважають неусвідомлені чинники, витіснені компоненти взаємодії, що зумовлює зростання в групі напруженості, яка не може бути знятою внаслідок порушених процесів обміну. Статична рівновага, як правило, виявляється нестійкою і порушується сплесками динамічних процесів. Енергія групи перемикається з вирішення завдань її життєдіяльності на психологічні стосунки в групі, які можуть суттєво загострюватися і стрімко зміню-

ватися. Ці два види рівноваги певною мірою відповідають двом формам, у яких може виступати група згідно з теорією У. Біона: як “робоча група” і як “група базових передумов” [2].

Рівновага в соціальній системі формується на основі утворення певної *соціальної дистанції* між соціальними об’єктами (груповими суб’єктами), що складають дану систему. Цю дистанцію можна розглядати як певну сукупність вимірів, що утворюються завдяки *соціометричній, когнітивній та емоційній близькості* (closeness) об’єктів. У даному контексті це поняття не слід плутати з близькістю в розумінні інтимності (intimacy).

Близькість формується, підтримується і змінюється завдяки силам *притягання* (attractions) і *відштовхування* (repulsions) між соціальними об’єктами (груповими суб’єктами) або ж через відсутність (indifferences) таких сил. Уперше ці поняття використав Я. Морено для опису явища “*теле*” між індивідами [18, с. 311–318]. З певними уточненнями запропоновані поняття можна екстраполювати на групові об’єкти (суб’єкти) всіх рівнів. Поняття близькості передбачає наявність групових границь (меж), які щодо змісту можуть бути предметно-когнітивними, соціометричними та емоційними.

Модель групових границь є однією з базових у концепції групової взаємодії в малих навчально-терапевтичних групах. Вона пов’язана з уявленнями про взаємозв’язок між структурою групи та ідентичністю, про структуру групової ідентичності в малих групах і може бути узагальненою поняттям границі ідентичності [12, с. 24–26; 19, с. 70–71]. *Зовнішні границі* (між групою і зовнішнім соціальним середовищем) є умовою існування групи в соціумі, а *внутрішні* – це умова життя самої групи і водночас причина можливих ускладнень внутрішньогрупової взаємодії. *Внутрішні границі* (між угрупованнями, між груповими ролями, між груповими цінностями) виконують різні функції – від збереження внутрішньогрупової структури, цілісності групи і мікрогруп до фіксації групових стереотипів та упереджень, які заважають розв’язанню групових та індивідуальних психологічних проблем. Умовно внутрішні границі можна провести між багатьма груповими феноменами. До внутрішніх границь належать також *особистісні границі* учасників групової взаємодії (між особистістю і малою групою як середовищем, у якому вона перебуває), що є умовою збереження особистісної автономії.

Порушення, руйнування, деформація границь групи або тиск на них спричиняють активізацію *групових захисних механізмів* як неусвідомлених чинників групової взаємодії. Власне, механізми психологічного захисту в даному випадку спрямовані переважно на збереження ідентичностей найрізноманітніших форм і рівнів.

Ще одним поняттям нашої концепції є *емоційний стан групи*. Під цією груповою характеристикою ми розуміємо не просто емоції учасників, не суму їхніх емоційних станів (чи рівнодійну емоційних процесів), а особливе емоційне явище в групі-як-цілому, яке стає відносно самостійним і незалежним від емоцій окремих індивідів і спроможним здійснювати зворотний вплив на їхні почуття та емоції. Емоційний стан групи передбачає взаємний емоційний обмін у системі “індивід – група”, визначає етап і характер групової взаємодії (динаміки-статики), її інтенсивність, рівень усвідомлення і розуміння того, що відбувається в групі.

Групова напруженість – це поняття, похідне від поняття “емоційний стан групи”, що характеризує ситуацію групової статики у формі нестійкої рівноваги з переважно негативним емоційним забарвленням. Напруженість свідчить про порушення балансу між усвідомлюваними і неусвідомлюваними, між відносно вільними і стримуваними (витісненими) груповими емоціями на користь неусвідомлюваних і витіснених.

Причиною сплеску групової динаміки можуть бути емоційні стани (насамперед негативні) як реакція на те, що відбувається в групі, на передбачуваний напад на себе чи порушення власних границь. Основними груповими емоціями, що впливають на перебіг групової взаємодії, є *страх, агресія, радість*. Проте групі властиві практично всі емоційні стани і процеси, притаманні людині. Так, група може переживати сум, горе, скорботу (особливо як наслідок групових травм), відчувати образу, провину, сором. Ці почуття дуже неприємні, і найчастіше відбувається їх витіснення або трансформація за допомогою групових захисних механізмів (наприклад, вони перетворюються на агресивний захист).

Поняття емоційного стану групи слід відрізнити від поняття *соціально-психологічного клімату групи* (колективу). Останнє поняття визначає більш стійку характеристику групи та групових стосунків. Емоційний стан групи – це ситуаційна характеристика саме групової взаємодії, яка описує те, що відбувається з групою “тут-і-тепер”, і може швидко змінитися під впливом зовнішніх і внутрішніх детермінант. Узагалі емоційне життя групи – це та сфера, яка є найбільш чутливою щодо будь-яких зовнішніх стимулів і виступає “енергетичною основою” групової взаємодії. Разом з тим вона є водночас джерелом і фокусом дії захисних механізмів у групі.

Групова взаємодія тісно пов’язана із соціометричною структурою та її змінами і певною мірою визначається груповими ролями учасників. Це, власне, розвиток *концепції локометрії* Я. Морено [11, с. 58–61]. Можливі різні позиції особистості в групі, залежно від характеру

взаємодії та індивідуальних характеристик даної людини (хоча до згаданих чинників ця позиція не зводиться).

Ми виділили сім основних статусних ролей у групі, які за соціометричним статусом можна об'єднати в три категорії: найвищу, середню і найнижчу.

Найвища категорія включає три статусні ролі (“лідер”, “зірка”, “авторитет”), що представляють у певному розумінні групову еліту.

Лідер групи – це особа, здатна очолити активність групи, організувати її та повести її членів за собою; вона має більший вплив на групу, ніж інші члени, і може переконати їх у важливості своїх цілей і бажань.

Зірка – це людина, якій симпатизують більше, ніж іншим; її люблять, обожають, їй приписують багато позитивних рис (іноді навіть таких, яких вона насправді і не має). Зірки – найбільш харизматичні представники будь-якої групи.

Авторитет (наприклад, тренер) – людина, думка якої найбільш вагома для людей, референтна. Така особа є інформаційним, моральним, естетичним чи будь-яким іншим еталоном для оточення.

Ці ролі хоч і можуть поєднуватись, проте їх слід розглядати окремо, оскільки вони мають різний психологічний зміст.

Середня категорія стосується внутрішньої структури та внутрішніх границь малої групи і включає дві статусні ролі: “пасивний середнячок” і “середнячок”.

Пасивний середнячок – це проміжна позиція між “зіркою” та “аутсайдером”; така людина рідко стає каталізатором чи “точкою кристалізації” групових процесів, проте вона найчастіше піддається впливу інших членів групи в періоди загострення групової динаміки. Від аутсайдера такий індивід відрізняється тим, що має певну кількість позитивних виборів у групі, проте не має потреби завойовувати багато симпатій, залишаючись переважно на індивідуалістичних позиціях.

Середнячок (член угруповання) – це людина, значуща для мікрогрупи всередині малої групи і для якої ця мікрогрупа є референтною. Він може бути “лідером”, “зіркою” чи “авторитетом” у цій мікрогрупі, проте не є таким для всієї групи. Часто в таких маленьких групах (переважно це 2-4 особи, ця кількість відповідає найбільшій стійкості мікрогрупи [див. 12, с. 21–23]) немає помітної соціометричної ієрархії, а ролі її членів відносно збалансовані за статусом. Такі мікрогрупи вирізняються високою стійкістю і згуртованістю. Вони, будучи досить замкненими системами, живуть своїм власним життям, мають свої внутрішні процеси групової динаміки, які рідко виходять за рамки мікрогруп. Проблеми мікрогруп та їхня значущість для життя малої групи досліджувалися в рамках мікрогрупової теорії [15].

Найнижча категорія включає індивідів, що перебувають на протилежному щодо групової еліти полюсі соціометричної ієрархії. Ідеться про ролі емоційно нейтрального або ж емоційно негативного аутсайдера.

Емоційно нейтральний аутсайдер – це людина, що тяжіє звичайно до периферії соціометричної структури групи, є зовсім непомітною і не виступає ні позитивним, ні негативним емоційним подразником. Вихід такої людини з групи може бути зовсім непомітним – принаймні він не спричиняє збурень групової динаміки. Такі члени групи найменшою мірою включені в структуру групи і практично не мають помітних емоційних зв'язків з нею.

Емоційно негативний аутсайдер (цап відбувайло) – це антипод “зірки”, він не є аутсайдером у звичному розумінні слова, адже концентрує на собі негативну емоційну енергію групи, завдяки чому група може скидати велике емоційне напруження. Отже, ця людина перебуває не на емоційній, а радше на ціннісній периферії групи.

Звичайно, описані нами ролі можуть комбінуватися. Особливо цікаво, коли поєднуються ролі “лідера”, “зірки” й “авторитета” в одній особі. Ту можна згадати як приклади видатних організаторів, суспільних діячів, політичних лідерів. Але в цьому є і певна загроза: наприклад, в особі диктаторів ці ролі, як правило, не просто збігаються, а дуже яскраво виражені, що веде аж до фанатичного обожнювання таких осіб. Скажімо, демократичний лідер може чимось не подобатись, а тоталітарний завжди має бути харизматичним. Якщо останньому не вистачає природної харизми, вона обов'язково повинна створюватися штучними засобами.

Концепція групової взаємодії передбачає її зіставлення з більш відомими ідеями, зокрема з теоріями групової динаміки [8; 9]. Попри багато спільних ознак існують відмінності між термінами “групова взаємодія” і “групова динаміка”. По-перше, як уже зазначалося, групова взаємодія включає поняття “групова статика”. По-друге, групова взаємодія передбачає ширше коло процесів у групі, що охоплюють особисті стосунки в групі, діяльнісні (навчальні) відносини і проблеми, мета-рівень (“зовнішні” щодо групи проблеми). Взаємодіючи, малі групи можуть виступати як уособлення груп більш високого порядку (середніх, великих і глобальних). Крім того, групову взаємодію можна розглядати як взаємодію між різними суб'єктами: індивідами, групами різного рівня.

У взаємодії соціальних суб'єктів більш високого порядку (середніх, великих і глобальних груп) виникають процеси, подібні до групової динаміки, але вони виходять за межі предмета психології малих груп і повинні розглядатися в більш широкому контексті групової вза-

емодії. За аналогією з груповою динамікою ми називаємо їх *соціальною динамікою* (термін Я. Л. Морено [11]), яка є складовою соціальної взаємодії. Ця концепція пояснює суспільні конфлікти різних рівнів, учасниками яких можуть ставати групи будь-якого розміру. Пояснення окремих механізмів міститься в *реалістичній теорії міжгрупового конфлікту* (Д. Кемпбел, Дж. Бернард, У. Ньюком, М. Шеріф [7, с. 82–93]), яка серед основних причин конфліктів розглядає зіткнення групових інтересів і реальну загрозу з боку іншої групи. Більш універсальне трактування знаходимо у Я. Морено, який стверджував, що “соціальні конфлікти і напруження посилюються прямо пропорційно соціодинамічним розбіжностям між офіційним суспільством і соціометричною матрицею” [11, с. 201]. Тут розглядаються цінні ідеї щодо групового несвідомого, які можна розвинути, спираючись на ідеї групової ідентичності [12].

Спільним аспектом для теорії групової взаємодії і теорій групової динаміки є вивчення *еволюції групи*. Еволюцію можна порівняти з віковим розвитком людини (тобто умовно в ній можна виділити “дитячий”, “підлітковий” і “дорослий” періоди). Загострення проблем групової динаміки відбувається приблизно на межі першого і другого років існування групи (щось подібне до “підліткової кризи”). Найбільш помітно це спостерігається в терапевтичних групах [4], проте схожі закономірності простежуються і в інших соціальних структурах, особливо тих, де велике значення має високий рівень розвитку групового несвідомого.

Кризи групової взаємодії можуть відбуватися як за наявності, так і в разі відсутності рівноваги в групових процесах. Наявність рівноваги не означає, що функціонування групи є спокійним і продуктивним процесом. Баланс (або його відсутність) усвідомлених і неусвідомлених чинників взаємодії – показник проблемності групи (етапу розвитку групи). Про проблемність свідчить стрімке підсилення неусвідомлених компонентів групової психіки (за рахунок витіснених складових, які сприймаються як небезпечні для групи), що супроводжується зростанням групової напруженості. Це відбувається, як правило, за умови статичної рівноваги. На початковому етапі кризи група утримується в стабільному стані (енергія групи витрачається на витіснення негативного когнітивного і емоційного матеріалу, а не на розв’язання суперечностей). В умовах статичної рівноваги накопичується значна психічна енергія, пов’язана переважно зі сферою несвідомого; ця енергія може призвести до вибуху групових суперечностей, розпаду групи тощо.

Серед причин посилення динамічних процесів можуть бути загальне незадоволення тренером чи ходом терапевтичного процесу;

опір; зміна складу, конфігурації групи чи групових границь, що викликає емоційні реакції; закономірності соціальної перцепції; психологічні ігри; переноси (трансфери) учасників одне на одного і на тренера; конкуренція членів групи між собою і з тренером. Механізм, що лежить в основі процесів групової динаміки в цих випадках, також може бути пов'язаний зі змінами структури емоційної близькості між членами групи. Може бути і навпаки: загострення динамічних процесів активізує групові переноси і контрпереноси, які в терапевтичних стосунках у групі мають як великі ризики (оскільки можуть спричинювати емоційні конфлікти), так і ресурси (стають поштовхом до прогресивних трансформацій, що стосуються розвитку групи та особистості в ній).

У процесах групової взаємодії важливу роль відіграє *групова перцепція* [3; 10; 17], яка проявляється переважно в спотвореному сприйманні різними груповими суб'єктами один одного, відхиленні від реальності (наприклад, у порушеннях балансу між процесами формування “образу ворога” та “ідеалізацією” окремих суб'єктів). Серед різних форм групових захисних механізмів, про які вже говорилося, найбільш цікавими причинами збурення групової динаміки в нашому контексті можна вважати *психологічні (транзактні) ігри* [1]. Вони є яскравим прикладом неусвідомлюваних процесів, істотним чинником якісних і кількісних особливостей внутрішньогрупової взаємодії.

Окрема особа може виступати “каталізатором” групових процесів, з різних причин (суперництво з лідером, перенос на лідера тощо) провокуючи групову динаміку в малій групі. Так, негативна оцінка кимось іншого члена групи, формального лідера (наприклад, тренера), якоїсь дії, рішення, групової події чи значущої для групи (або окремих її членів) цінності може спричинити явну або приховану емоційну реакцію, що призведе до зміни структури емоційної близькості між членами групи. Це потребує перегрупування симпатій і антипатій (наприклад, виникнення вторинних образ) у групі, що може стати причиною різноманітних проєкцій і досить болісних динамічних процесів. Групову динаміку здатна провокувати і група як груповий суб'єкт.

Виходом з такої ситуації може бути трансформація статичної рівноваги в динамічну за рахунок переведення частини неусвідомлених компонентів на свідомий рівень (проявлення психологічних ігор, обережне зняття групових захисних механізмів, безпечно вивільнення заблокованих емоцій і завершення емоційних процесів (наприклад, за допомогою технік “обміну ролями” та “порожнього стільця”). При цьому використовується багато засобів – від групової дискусії до методів дії (наприклад, соціодрами).

Висновки. Групова взаємодія в малих (зокрема навчально-терапевтичних) групах є складною системою різноманітних процесів, які закономірно супроводжують всі етапи життя групи (від створення до розпаду). Особливе значення мають неусвідомлювані групові явища, що притаманні всім формам й елементам взаємодії і без яких не може існувати група будь-якого рівня і спрямування. Ці неусвідомлювані чинники є великими ризиками, і водночас вони можуть становити істотні ресурси для розвитку групи та особистості в групі.

Узагальнюючи викладені вище міркування, можна виділити такі найбільш вагомі неусвідомлювані аспекти групової взаємодії: групові сценарії та психологічні ігри, групові захисні механізми, групові емоційні стани (наприклад, групові настрої, групова напруженість).

Однією з перспектив подальших досліджень є вивчення соціально-психологічної природи сил відштовхування і притягання, які лежать в основі групової динаміки та статички на різних ієрархічних рівнях, а також простору групи-як-цілого, в якому, власне, і відбувається групова взаємодія. Важливо з'ясувати, як простір групової взаємодії пов'язаний з властивостями групової свідомості та групового несвідомого.

Література

1. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы : пер. с англ. / Эрик Берн. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
2. *Бион У. Р.* Научение через опыт переживания : пер. с англ. / У. Р. Бион. – М. : Когито-Центр, 2008. – 128 с.
3. *Бодалев А. А.* Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
4. *Витакер Д. С.* Группы как инструмент психологической помощи : пер. с англ. / Д. С. Витакер. – М. : Независимая фирма “Класс”, 2006. – 432 с.
5. *Горностай П. П.* Групова взаємодія у світлі психологічних парадигм / П. П. Горностай // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 35 (38). – С. 113–126.
6. *Десев Л.* Психология малых групп / Л. Десев. – М. : Прогресс, 1979. – 208 с.
7. *Кэмпбелл Д. Т.* Социальные диспозиции индивида и их групповая функциональность: эволюционный аспект / Д. Т. Кэмпбелл // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М. : Наука, 1997. – С. 76–102.
8. *Левин К.* Динамическая психология: Избранные труды / Курт Левин ; сост., пер. с нем. и англ. яз. и науч. ред. Д. А. Леонтьева и Е. Ю. Патяевой. – М. : Смысл, 2001. – 576 с.
9. *Левин К.* Теория поля в социальных науках : пер. с англ. / Курт Левин. – СПб. : Речь, 2000. – 368 с.

10. Межличностное восприятие в группе / под ред. Г. М. Андреевой, А. И. Донцова. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 295 с.
11. *Морено Я. Л.* Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе : пер. с англ. / Я. Л. Морено. – М. : Академический проект, 2001. – 384 с.
12. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення : [монографія] / [П. П. Горностай, О. А. Ліщинська, Л. Г. Чорна та ін.] ; за наук. ред. П. П. Горностая. – К. : Міленіум, 2014. – 252 с.
13. *Робер М.-А.* Психология индивида и группы : пер. с фр. / М.-А. Робер, Ф. Тильман. – М. : Прогресс, 1988. – 256 с.
14. *Семечкин Н. И.* Психология малых групп / Н. И. Семечкин. – Владивосток, 2005. – 117 с.
15. *Сидоренков А. В.* Малая группа и неформальные подгруппы: микрогрупповая теория : монография / А. В. Сидоренков. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЮФУ, 2010. – 272 с.
16. *Сидоренков А. В.* Социально-психологические теории малой группы / А. В. Сидоренков, Н. А. Захарченко, И. И. Сидоренкова. – М. : Вузовская книга, 2011. – 174 с.
17. *Bruner J.* The perception of people // *Handbook of Social Psychology* / J. Bruner, and R. Tagiuri; Ed. by G. Lindzey. – London, 1954. – Vol. 2. – P. 624–654.
18. *Moreno J. L.* Who shall survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama / J. L. Moreno. – Beacon, New York : Beacon House Inc., 1953. – cxiv; 763 p.
19. *Social groups and identities: developing the legacy of Henri Tajfel* / Ed. by W. P. Robinson. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1996. – 386 p.

References

1. Bern, E. (1988). *Igry, v kotorye igrayut lyudi. Psikhologiya chelovecheskikh vzaimootnosheniy; Lyudi, kotorye igrayut v igry. Psikhologiya chelovecheskoy sudby* [Games People Play: The Psychology of Human Relationships; What Do You Say after You Say Hello?]. Moscow: Progress Publ. (rus).
2. Bion, U. R. (2008). *Nauchenie cherez opyt perezhivaniya* [Learning from Experience]. Moscow: Kogito-Center Publ. (rus).
3. Bodalev, A. A. (1982). *Vospriyatie i ponimanie cheloveka chelovekom* [The perception and understanding of the human person]. Moscow: Publ. of the Moscow University (rus).
4. Whitaker, D. S. (2006). *Gruppy kak instrument psikhologicheskoy pomoshchi* [Using Groups to Help People]. Moscow: An independent firm “Class” (rus).
5. Gornostai, P. P. (2015). Hrupova vzaiemodiia u svitli psykhologichnykh paradym [Group interaction in the psychological paradigms]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykhologii* [Scientific studies of social and political psychology], 35(38), 113–126 (ukr).
6. Desev, L. (1979). *Psikhologiya malykh grupp* [Psychology of small groups]. Moscow: Progress Publ. (rus).
7. Campbell, D. T. (1979). Sotsialnye dispozitsii individa i ikh gruppovaya funktsionalnost: evolyutsionnyy aspekt [Social disposition of the individual and group functionality: the evolutionary aspect]. In: *Psikhologicheskie mekha-*

- nizmy regulyatsii sotsialnogo povedeniya* [Psychological mechanisms of social behavior regulation] (pp. 76–102). Moscow: Nauka Publ. (rus).
8. Levin, K. (2001). *Dinamicheskaya psihologiya: Izbrannye trudy* [Dynamic Psychology: Selected Papers]. Moscow: Smysl Publ. (rus).
 9. Levin, K. (2000). *Teoriya polya v sotsialnykh naukakh* [Field theory in social sciences]. St. Petersburg: Rech Publ. (rus).
 10. Andreeva, G. M., Dontsov, A. I. (Eds.). (1981). *Mezhlichnostnoe vospriyatie v grupe* [Interpersonal perception in the group]. Moscow: Publ. of the Moscow University (rus).
 11. Moreno, J. L. (2001). *Sotsiometriya: Yeksperimentalnyy metod i nauka ob obshchestve* [Sociometry, Experimental Method and the Science of Society]. Moscow: Academic. projekt Publ. (rus).
 12. Gornostay, P. P., Lishchynska, O. A., Chorna, L. G. et al. (2014). *Psykhologhiia hrupovoi identychnosti: zakonmirnosti stanovlennia* [Psychology of group identity: patterns of establishment]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
 13. Rober, M.-A., Tilman, F. (1988). *Psikhologiya individa i grupy* [Psychology of the individual and the group]. Moscow: Progress Publ. (rus).
 14. Semechkin, N. I. (2005). *Psikhologiya malykh grupp* [Psychology of small groups]. Vladivostok (rus).
 15. Sidorenkov, A. V. (2010). *Malaya gruppa i neformalnye podgruppy: mikrogruppovaya teoriya* [Small group and informal sub-groups: micro-group theory]. Rostov-on-Don: Publ. of the South Federal University (rus).
 16. Sidorenkov, A. V., Zaharchenko, N. A., Sidorenkova I. I. (2011). *Sotsialno-psikhologicheskie teorii maloy grupy* [Socio-psychological theories of small groups]. Moscow: Vuzovskaya kniga Publ. (rus).
 17. Bruner, J. and Tagiuri, R. (1954). The perception of people. In G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (pp. 624–654), Vol. 2, London.
 18. Moreno, J. L. (1953). *Who shall survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Beacon, New York: Beacon House Inc.
 19. Robinson, W. P. (Ed.). (1996). *Social groups and identities: developing the legacy of Henri Tajfel*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Gornostai P. P. Group interaction concept in educational and therapeutic groups

The article describes the origins of conception of group interaction in educational and therapeutic groups. Social and psychological analysis of the basic concepts are realized. Group interaction is viewed as a wide range of activities of different social actors (object), including group dynamics and statics, static and dynamic balance. Functioning of various types of group bounds (subject-cognitive, sociometric, emotional, external, internal, personal), and the processes of attraction and repulsion between group actors are the condition for existence and development of the group. Groups have a certain emotional state, one of the derivatives of which is the psychological tension in the group. Group perception and group defense mechanisms play an important role in the group interaction processes. Members of group interaction play the following group roles: leader, star, authority, passive middling, middling (a member of the micro-group), an emotionally neutral outsider,

emotionally negative outsider. Small groups evolve over time; this process is accompanied by crises of group interaction.

Key words: group interaction, group consciousness and group unconscious, small educational-therapeutic group, dynamic and static balance in the group, social distance, group boundaries, the emotional state of the group, group defense mechanisms.

© Горностаї П. П.

О. Л. Коробанова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЧІКУВАНЬ ТА НАСТАНОВЛЕНЬ ЩОДО ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЧЛЕНІВ НОВОСТВОРЕНИХ ГРУП

Представлено модель ролівої комунікації в груповій взаємодії, створену на основі теоретичного аналізу останніх досліджень у психології груп, взаємодії та комунікації. Визначено, що основу регуляції взаємодії становлять показники внутрішнього світу суб'єктів взаємодії, серед яких чільне місце посідають ставлення до інших членів групи, настановлення та очікування. Охарактеризовано спільний простір взаємодії, який пов'язаний з персоналізаціями і який учасники взаємодії наповнюють своїми смислами. Узагальнено роліві аспекти психології взаємодії, що дало змогу виокремити статусно-позиційні, дистанційно-емоційні: та ціннісно-експектаційні аспекти при моделюванні ролівої комунікації. Наведено результати першого етапу емпіричного дослідження очікувань та настановлень щодо групової взаємодії на початкових етапах розвитку групи. Визначено змістові характеристики особливостей прояву і відображення внутрішнього світу особистості в спілкуванні з іншими. Встановлено, що деякі очікування і настановлення відрізняються залежно від позицій, які посідають молоді люди. Проте за низкою властивостей і проявів молоді люди, незважаючи на позиції, істотно не відрізняються щодо своїх настановлень та очікувань. Здійснено спробу охарактеризувати внутрішні та зовнішні границі особистих меж і їхні суттєві ознаки, серед яких включеність у взаємодію, персоналізація і групова ідентичність.

Ключові слова: мала група, групова взаємодія, взаємні очікування, встановлення, новостворена група.

Проблема. Групова форма навчання супроводжується постійним створенням нових груп, поділом на мікрогрупи та появою нових членів груп. Члени створюваних у системі освіти груп вступають у взаємний обмін - діями, почуттями, думками тощо, тобто в групову